

הקדמת הרה"ג מוהר"ר אברהם ז"ל (ב)

עם הערות

ממני

שלמה באבער.

זה היום שקיינוהו מצאנו ראינו, באו ונחזיק טובה להרב הגדול רבינו מנחם די לונזאנו, אשר דלה והשקה לנו מי חמודות, (ג) בספרו היקר שתי ידות, ובתוכו מדרש אנדרת בראשית, להגדיל בתשכחות כפי השגת הכחות, כמר מדלי, והוא פלאי, אגודתו מיוסדת, פרשת תורה, פרשת נביאים פרשת כתובים, והחוט המשולש לא במהרה ינתק, עד פרשת שמות חבל הכסף לא ירתק.

זה החילם לעשות אבותינו נחי נפש, אשר לראשינו עמרת תפארת, חוק האמת שומרת, ולכלתי תהי האמת נעדרת, הקיטולנו בחונים (ג) והציבו לנו ציונים, במדרשיהם כל שומר אמונים, ישמח בחלקו, וישג חשקו, ויתן עוז למלכו.

זה הדרך ישכון אור, לורע אמונים, נמעי נאמנים, ערן ועדנים, הוא לבן של ראשונים כפתחו של אולם, ואת אחרונים כפתחו של היכל הן אראלם, ואנחנו יתמי דיתמי בלי נשמע קולם, ועלינו סר צילם, (ד) לא כסכתא בגורא לגמרא, וע"א כאצבעתא בבירא לסברא, ולשכחה לא כאצבעתא בביוורא, (ה) אלא כמשחל בניתא מחלבא, טדה שאינה טדה, לא מחוקה ולא גדושה.

זה ספר תולדות אדם אבינו הראשון, (ו) נראה לו עדת צדיקים, דיר דור ודורשיו אשר מנהר החכמה הוצע יסודם, הניפו גשם נדבות, ומלאו פני

הערות ותקונים

(ב) ההקדמה הזאת אשר ערך הרה"ג מוהר"ר אברהם ז"ל, והוציאה לאור ברפוס ווילנא תקס"ב, הרפוסה שנית ר' יעקב ברי נפתלי הירץ סבראדי, באגרת בראשית שהו"ל בואלקווא תקס"ד (בי שנים אחר הרפסתו בוויילנא), והכחיר שם בעליו עליה, והשמיט כל מקום שאזכיר שם אביו הגר"א ז"ע, והשמיט חתימת ה"ר אברהם מסוף ההקדמה. וגם בעל עין יוסף ה"ר חנוך זינדל ז"ל ברפוס ווארצ'וו תרל"ו הרפים את ההקדמה כמו שהיא ברפוס זאלקווא, והקורא יחשוב כי הוא הולידה, וממנו יצאו הדברים, וירברתי מזה ברחבה במבוא הספר פרק י"ג (ג) בספרו היקר שתי ידות, הספר נרפס בוויניציא שנת שע"ה, עיין אוצר הספרים אות ש' סי' 1818. (ג) והציבו לנו ציונים, וכ"ה גם ברפוס זאלקווא. והוא מלשון הכתוב הציבו לך ציונים (ירמ"י ל"א כ"א), אבל בעל ענף יוסף תיקן והציבו לנו כוונים. (ד) לא כסיכתא בגורא לגמרא כו", הוא לשון גמרא עירובין נ"ג ע"א וע"ש בפירש"י ובערוך השלם ערך אצבע. (ה) אלא כמשחל בניתא מחלבא. לשון גמרא ברכות ה' ע"א ופי' משיכת נימא של שיער מתוך החלב. (ו) נראה לו ערת

תבל תנובות, אשר ארץ צבי הרה וילדה, וארץ כבל גדלה, הלא תראה בספר תיקונים לרשב"י נאמן עם קדושים, הכי נכבד ולו שם בשלשים, הוא עטרת הוד והפארת אנשים, כתב (ברקמיו) וז"ל: ד"א ראשך עליך ככרמל, רישא דילך על כולהו חיילין סלקין, על ששים המה מלכות, דאינון שתין סדרי משנה, ז) (ומארי אבא הגאון צללהיה גרם שתין מסכתא), ושמונים פלגשים דהוו תמנין ספרי דאגדתא עכ"ל.

ח) והרב הגדול רבינו אליעזר מגרמזיא, בעל הרוקת, כתב בחיבורו יין הרקח על חמש מגילות, וז"ל: ששים המה מלכות אלו ששים מסכתות, ושמונים פלגשים, אלו שמונים מדרשות, ט) ועלמות אין מספר, אלו ברייתות דמעשה בראשית ומעשה מרכבה עכ"ל. דרש עלמות לשון תעלומות חכמה וסודות נעלמות הגנוזות בברייתות דמעשה בראשית ומעשה מרכבה, אבל בתקונים (שם) אמרו ועלמות אין מספר אלו הלכות דלית להון מספר, וחושבן דאינון ניטין שערין דכלה דלית לון חושבנא עכ"ל.

פ) עיניך וראה, כמה טובה אברנו, מיום נתמעט תפארת גדולתם, מי יאכילנו מעדני ארוחתם, ואברה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתה, על כן תפוג תורה, אכן סעופי ישיבוני מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי, ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי כל גמוליו, עד שלא שקעה אור של תורה בבבל עיי התנאים והאמוראים והגאונים, מפני גזירות פרס וישמעאל, ורתה אורה של תורה בצרפת וספרד, עיי רש"י ורבותינו בעלי התוספות והרמב"ם והרמב"ן ז"ל, ושאר רבותינו בסדינות הקרובות לאלפים ולרכבות, טאת הגוסל לחייבים טובות.

טי יעלה בהר כבוד, טי יקום בקצה סודה, חכמתם ותורתם וענותנותם, הביאו בכליותינו בני אשפתם, הנה שמעת עד כה, לא ערכתי את ערכו, כל צרכו, חבה יתירה גודעת להם, גלויצפוייה לפניהם כל בשמונים מדרשים, וברייתות לאין מספר, מהמה תפקחנה עיני שכלם, ואוני חכמתם תפתחנה, קדשו את לכבם להשתמש בהם בקודש, ולא השתמשו בו בחול, מחשבות אדם ותחבולותיו יצרי מעללי איש.

הערות ותקונים

צדיקים דור דור ודורשיו, תחומא הקדום בראשית אות כ"ח וב"ר פכ"ד אות ק"י, ז) (ומארי אבא הגאון ולה"ה גרם שתין מסכתא, זה השמים ר' יעקב הנ"ל בהקדמה דפוס ואלקווא והציג דאינון שתין ואהדיו הביא כן בעל עץ יוסף, וראיתי במדרש שה"ש פ"ו פ' ששים המה מלכות אלו ששים מסכתות של הלכות, ובמדרש במ"ד פ"ה אות כ"א ותחומא הגרמס מכבר קרח אות ו"ב ששים המה מלכות ס' מסכתות, ח) והרב הגדול רבינו אליעזר מגרמזיא כתב ששים המה מלכות אלו ס' מסכתות ושמונים פלגשים אלו פ' מדרשות. במדרש במ"ד שם ותחומא שם ששים המה מלכות ס' מסכתות ושמונים פלגשים פ' כתי מדרשות שהיו בירושלים ועלמות אין מספר משנה הציגונה, וכתב הר"ל בחירושו במדרש כמ"ד שם, בין הרקח לרוקח גרם פ' מדרשות וכמ"ש בתקונים (קמ"ג ע"א) תמנין ספרי דאגדתא, ט) ועלמות אין מספר אלו ברייתות דמעשה בראשית ומעשה מרכבה, רש"י בחגיגה י"ג ע"א כתב מעשה בראשית ומעשה מרכבה הם ברייתות, ועיין בס' רב פ' ליום סדרה"ג ר' אברהם ז"ל (ווארשו תרנ"ד) צד 84 בערך מעשה בראשית, ועיין בס' יריעות שלמה שהוצאתי לאור (ווארשו תרנ"ו) במלואים מהרב החכם ר' שמעון משה חנינס

אפס קצוה הראת לדעת בהקדמה הזאת, וכלו לא תראה כאן, (י) כי במקום אחר הארכתי במסילותיהם ומסלוליהם, הלכתי אחר כף רגליהם, לידע ולהבין דרך טעגליהם, ראיתי כי גבוה מעל גבוה שומר, וגבוהים עליהם, הרביתי כמו עשרים ניירות גבולה, ששים גבורים סביב לה, ופה לא עשיתי מאומה, כי אם להראות, כאשר לא יוכל הסומא לשער חילוקי האורה, והחרש חילוקי השמועה, כן לא נוכל לשער שפע ההשגחה שנשפעה ברבותינו הקדמונים.

דע וראה כי רבותינו בעלי התוספות זיל והרמב"ם זיל והרמב"ן זיל היה נמצא בידם תכילות תכילות מדרשות, וברייתות לאין מספר, אשר קראום בשמות, ואנחנו אין בקיאים בהם ולא בשמותיהם, (יא) הרמב"ם פרק י"ז מהלכות אסורי ביאה, פסק שגר בחיל צריך להביא ראיה, ולא יכלונושאי כליו לתרץ סוגיית הגמרא (יבמות דף ס"ז) על פי דבריו, (יג) רק בעל מגדל עזו מצא סיוע לדבריו מירושלמי מסכת גרים, וזיל: אבל בירושלמי מסכת גרים גרסינן סתמא חכיבה איי שטכשרת גרים האומר בא"י גר אני, מקבלין אותו מיד ובחיל אין מקבלין אותו ואי"כ היו עדיו עמו עכ"ל, ותירץ בזה דברי הרמב"ם ע"ש, הזכיר בלשונו שהוא ירושלמי. (יד) וכן תראה בסוף ספר שטחת הרגל של הרב המובהק הגאון אוולאי שנרפס בסופו, שהוא ד' פרקים, וכל פרק ופרק נחלק להלכות כדרך הירושלמי.

(יז) וכן היה נמצא ביד הרמב"ן זיל ירושלמי מס' ציצית כמ"ש בספר מלהטות (סוף ט"ק), וכן בס' תורת האדם שחיבר, וזיל ראשוני הדור שלפנינו הקשו קושיא זו שלא עמדת על עקרה וכו', ומפני שנשחטנו המנהגים מ"שני קושיא זו, כפי השתנות הסברות בתירוצה, והיא הטעאה גמורה, הוצרכתי להעמיד הדבר על בוריה ולהודיעו שנו בברייתא מס' ציצית משבע מסכתות

הערות ותקונים

צד 41 וצד 47. ופה אין המקום להאריך. (י) כי במקום אחר הארכתי במסילותם כו' הרביתי כמו עשרים ניירות כו', כוונתו לספר רב פעלים הנ"ל, ור"י יעקב הנ"ל בהקדמה דפוס זאלקווא השמיט מן כי במקום אחר הארכתי כו' ער ופה לא עשיתי מאומה, והצביר עליהם בקולמס, וגם בעל עץ יוסף אשר העתיק את ההקדמה הביא כמו שהוא ברפוס זאלקווא. (יא) הרמב"ם פסק גר בחו"ל צריך להביא ראיה, המחבר קצר פה בלשונו, ובספרו רב פעלים בהקדמתו צד 14 מבאר הרבירים ביותר ע"ש. (יב) רק בעל מגדל עזו מצא סיוע כו', וכן הביא בהקדמתו ברב פעלים שם וכאשר הביא הרב בעל מגדל עזו כן הוא במס' גרים פרק ד', (יג) וכן תראה בסוף ספר שטחת הרגל שנרפס בסופו שהוא ד' פרקים כו', ר"ל מס' גרים גם הרב ר' אברהם זיל בעצמו הוציא לאור מס' גרים בסוף אגרת בראשית דפוס ווילנא וכתב שם בהתחלה מס' גרים מסכתא זו משבע מס' קטנית כאשר כתב בעל מגדל עזו פ"ג טה' אישות, ונקראה כשם ירושלמי, והיא לא נרפסה, והועתקה מהש"ס בעיר פערש שכתחלת אשכנז כתוב על קלף בעיר פאריו בשנת כ"ג לאלף הששי לאחר תרבו"י רבינו שמשון משאנץ, והש"ס הנ"ל הוזכר בספ"ר קרבן נתנאל דף אחרון וכס' שער יוסף עכ"ל, והוא הש"ס הנמצא כעת באיזר הספרים במינכען אשר הרה"ג הבקי הנפלא מוהר"ר רפאל נטע ראבינאוויץ זיל הוציא השנייים כספריו דקרוקי סופרים. מס' גרים נרפס גם בש"ס דפוס אמסטערדאם תע"ד וכס' נחלת יעקב מוה"ר יעקב ב"ר ברוך נוימבורג, ובש"ס דפוס ויטאמר תר"כ ובש"ס החדש דפוס ווילנא תר"ט, ור"ל רפאל קורכהיים הוציא לאור שבע מס' קטנות (פדר"מ תר"יא) והמס' השניעני היא מס' גרים. (יד) וכן היה נמצא ביד הרמב"ן ירושלמי מס' ציצית כו', עיין כל זה באריכות בהקדמתו לספ"ר פעלים צד 14, ומס' ציצית

קטנות אין מתירין ציצית של המת אמר אבא שאל אבא אמר לי כשאמות התיר לי ציצית לפי שיש בה משום קדושה, וחכ"א אין בה משום קדושה, והלכה כדברי חכמים כו', ועכ"ז הקושיא מתורצת שהלכה כדברי חכמים עכ"ל. וידוע שהרב בית יוסף לא ראה ספר מלחמות ה', לכן לא הביאו לא בחבורו הגדול ולא בקצר.

(טו) וכן הביא הרמב"ן ז"ל בתירושו על כ"ט, ובעל התרומות (שער מ"ו חלק ד') מסכת כותים משבע מסכתות קטנות, וז"ל: ועוד מצאנו כרייתא במס' כותים משבע מסכתות קטנות דתני אבל מל"ן אותן ולוין סהם ברבית, ויש צ"ע בלשונם, והארכתי קצת במקום שאמרתי להאריך, (טז) ומסכת ארץ ישראל הבטיתו המדפיסים בהקדמת ש"ס דפוס פלדימלהדפיסה ויא נדפסה. (יז) ושמעתי סמך אבא הגאון וצללה"ה שממנין שבע מסכתות קטנות, היה עוד מס' תפלין ומס' מוזה ומס' חנוכה, ולא ביאר לי בפירושו מי הביאם.

(יח) וכן ביד רש"י ז"ל היה נמצא מדרש אגדת בראשית הנדפס בוויניציא, והבאתיו היום פעם שני אל הדפוס, (יט) בפירושו (איוב פ' כ"א) על פסוק ישלחו כצאן עויליהם הביא וז"ל: בעת לידתו היה הולך ומרקד מיד, ואם פגע בו מוזיק נלחם בו, והיתה אמו אומרת לו הבא לי מספרים ואכרות שרך באגדת בראשית עכ"ל. (כ) וכן הביא רש"י במס' סוכה (דף מ' א') כמה מרובע יתר על העיגול וכיו' מתניתא היא בארבעים ותשע מדות עכ"ל.

הערות ותקונים

הוציא לאור ר' רפאל קורכהיים בין שבע מס' קטנות. (טו) וכן הביא הרמב"ן בתירושו על כ"ט ובעל התרומות מס' כותים משבע מס' קטנות, וסוים ויש צ"ע בלשונם והארכתי קצת במקום שאמרתי להאריך. הסיום הוא דברי הר"א וכוון לדבריו בהקדמתו לס' רב פעלים צד 16 שם הביא דברי הרמב"ן ודבריו בעל התרומות והאריך קצת וכתב שם וצריך עיון. ור' יעקב בהקדמה ברפוס ואלקווא לא הבין דבריו וחשב שהוא דברי הרמב"ן לכן לא מחק המלות האלה, ומס' כותים נדפס ג"כ בין שבע מס' קטנות שהו"ל ר' רפאל קורכהיים. (טז) ומס' ארץ ישראל הבטיתו המדפיסים כו'. וכן הביא בהקדמתו הנ"ל צד 16 ומונה אותה בין שבע מסכתות ועיון בספרי יריעות שלמה צד 16 וגם בעל שה"ג אות מ' ס"י 161 הביא במספר ו' מסכתות גם את מס' ארץ ישראל. (יז) ושמעתי סמך אבא הגאון שממנין שבע מסכתות כו' גם בהקדמתו לס' רב פעלים כתב, שמעתי במירוני אבי הגאון ג"י (אבי' ה"י או בחיים) שהשבע מס' קטנות המה חוץ מאשר נמצא לנו והן מס' תפלין ומס' חנוכה ומס' מוזה ולא ביאר לי מי הביאם. ור' יעקב בהוצאה שלו דפוס ואלקווא השמיט המלות, "סמך אבא הגאון וללה"ה" והביא רק ושמעתי ולא ביאר לי בפירושו מי הביאם, אבל בעל עץ יוסף ה"י קשה לפניו הלשון, "ולא ביאר לי" ותיקן, "ולא נתכרר לי". והנה מס' תפלין ומס' מוזה שניהם נדפסו ע"י ר' רפאל קורכהיים בין שבע מס' קטנות אבל מס' חנוכה לא נדפסה. (יח) וכן ביד רש"י היה נמצא מדרש אגדת בראשית הנדפס בוויניציא [כס' שחי ירות] והבאתיו היום פעם שני אל הדפוס כו'. המו"ל ר' יעקב ברפוס ואלקווא הניח הדברים ככו שהם, פעם שני"י אף כי ההוצאה מואלקווא היא עצם שלישי, ובעל עץ יוסף תיקן והביא, והבאתיו היום עוד העצם. (יט) בפירושו איוב כ"א הביא רש"י וז"ל כו', וסוים באגדת בראשית. כן הביא גם בספרי רב פעלים צד 98, ובסמכוו פרק ר' הארכתי בזה והראיתי לרעת כי כמח"כ לא כיון יפה ורש"י לא ידע מן המדרש הזה. (כ) וכן הביא רש"י כנסי' סוכה מתניתא היא כמ"ט מרות כו', את כל זה הביא ג"כ בספרי רב פעלים אות מ' צד 86, ועוד הביא שם: מ"ט מרות מוכא בילקוט מ' נח [רמז ס"א] ויהיו בני נח וש"ה יצב נבולות עמים, ועיון מדרש מ"ט מרות, והביא עוד שם והראב"ע בספרי יסוד מורא כתב שר' נתן חברו וז"ל ועוד-אם לא

ונדפס הגהה בשי"ס דיא בצרו צ"ל במטי' מרות, מפני שלא ידע שיש מדרש הנקרא מ"ט מרות תלה בוקי סריקי, ומה שהביא המגיה ראייה לדבריו מדבריו תוס' (ביט דף כ"ז א') אולי גם שמה נכנסו ידי המגיהים, ויותר נכון שבעלי תוס' כינו את מדרש מ"ט מרות בשם ברייתא דמסכתא מרות, (כ) שהיו להם ברייתות כסדר השי"ס, כמו שיש לנו תוספתות כסדר המשנה, (כז) כמו שהראה שהביא הרמב"ן ז"ל ברייתא דמטי' נדה בביאורו על התורה, (כח) וכן תוס' הביאו במטי' ב"ק ברייתא דמטי' אבות. (כד) וראייה לדבריו כי הרא"ש ז"ל בתוספתו על ב"ב (דף כ"ז) כינה ג"כ את מדרש מ"ט מרות בשם ברייתא דמטי' מרות, וז"ל: כמה מרובע יתר על העיגול רביע, וכדתניא בברייתא דמטי' מרות, ואם באה לידע עשה נקודה אחת משהו ותקיפנו בחוט אחד, ועוד תקיף בחוט שני שלישי ורביעי וכו' עכ"ל, טובא בשיטה מקובצת ב"ב, ועיין בפ"י רש"י (מלכים א' ז' פסוק ט"ז ופסוק כ"ח) כתב רש"י ז"ל ראייתו במשנה ארבעים ותשע מרות. וכן בפ"י התורה (פ' תצוה [צ"ל תרוכה] כ"ז ה' ד"ה כרכוב הזנב) כך מצאתי במשנת מ"ט מרות, ובפ"י על

הערות והקונים

ידע חכמת המרות לא ידע ראיות המרות בעירובין, וגם ארבעים ותשע מרות של ר' נתן עכ"ל. וסיים לא השכלתי עדן כוונתו שמשלשנו משמע שהוא מיוסר על המרות של חשבון כמו בעירובין וכן משמע מהמאמר שהובא בילקוט שם כו', ועל דבריו יש להוסיף שהובא גם ברש"י תרומה כ"ו ה' וכן הביא ברש"י תענית כ"ז ע"א והחוקר מהרי"טל צונץ בספרו על הדרשות (צד 91) ראה את ההקדמה לאג"ב של הרב המחבר והניחה שם, רק הביא ההקדמה למדרש אגדת בראשית נדפס בואלקיא ונעלם ממנו שם בעליו, ועיין השנת הראבי"ה פ"ו. והנה לו עת צונץ היתה מכילה הברייתא דמ"ט מרות ע"ד המספרים ומדות ומשללות, והחכם החוקר מהר"ם שטיינ-שניידער הוציא לאור בשנת 1864 את משנת המרות עפ"י כ"י מינכן קיבץ 86, ולדעתו הוא המ"ט מרות. אבל הוא בספק כי המספרים הזכורים בשם מ"ט מרות אינם נמצאים שם, ועיין מ"ש הרה"ח ר' חיים מאיר הורוויץ בתוספתא עתיקתא (צד 7) ולדעתו הברייתא דמ"ט מרות איננה אך נוסחא אחרת ומשונה מהברייתא דמלאכת המשכן ושניהם הם תוספתא למסכת מרות והכילה ענינים סבבני בית המקדש או המשכן וכמה דברים שהביאו הקדמונים בשם ברייתא דמ"ט מרות נמצאו בברייתא דמלאכת המשכן. (כ) שהיו להם ברייתות כסדר השי"ס כמו שיש לנו תוספתא כסדר המשנה. כן הביא ג"כ בהקדמתו לס' רב פעלים צד 18 ד"ה ונראה. (כז) כמו שתראה שהביא הרמב"ן ז"ל ברייתא דמטי' נדה בביאורו על התורה, גם בהקדמתו לרב פעלים שם הביא את זה ג"כ והביא דברי הרמב"ן מ"ט ויצא פסוק אל יתר בעיני אדוני כי לא אוכל לקום שכתוב וז"ל: והגבון כי היו הנרות בימי הקדמונים כרוחקות מאד כו', וכמו שהזכירו רבותינו בברייתא של מס' נדה: ר' נחמ"י אומר אמילו הרביר שיוצא מפייה הוא טמא. אמר ר' יוחנן אסור לאדם להלך אחר הגדה ולדרוס את עפרה שהוא טמא כמת כו', ואסור ליהנות ממעשה ידיו עכ"ל, ואינו נזכר מזה בתוספתא על מטי' נדה כלל עכ"ל. אודות הברייתא של מטי' נדה נכבדות ידובר מהרה"ח מו"ה חיים מאיר הורוויץ בספרו תוספתא עתיקתא וקונטרס פתחי נדה ע"ש. (כח) וכן תי"ס הביאו במס' ב"ק ברייתא דמטי' אבות. כוונתם אל אבות דר' נתן והוא ברייתא דמטי' אבות, כמו שהביא המחבר בעצמו בהקדמתו לס' רב פעלים צד 14. ורברי תוס' שהביאו הוא ב"ק כ"ה ע"א ד"ה קל וחומר שהביאו וכן מובא בתוספתא דמטי' אבות וכן בתוס' ב"ב קי"א ע"א ד"ה קל וחומר סימו וכן משמע באבות, והעיר שם הגאון הרי"ב, "לא ידעתי מקומו" והביא שם גם דברי תוס' מן ב"ק וכתב חפשי באבר"ג ולא מצאתי ע"ש. ועיין אבר"ג פ"ט ובהערה להרב החכם הגדול מהר"ם שעכטער ועיין עוד באבר"ג נוסחא ב' פ"ד והוספה ב' לנוסחא א' דף ע"ח ע"ב. (כד) וראוי לדבריו כי הרא"ש כו', כל זה הביא ג"כ בהקדמתו לס' רב

תהלים (ע"ח ט"ז) כמו שמפורש בארבעים ותשע מדות. (כ) וכן הביא אותו רש"י בפירושו על מדרש בראשית רבה (פרשה ט') איר סימון בשם ר"ה בר אבא כל המדות בטלו, מדה כנגד מדה לא בטלו, פי' רש"י ז"ל כל המדות תשע וארבעים מדות שבהן נברא העולם עכ"ל, סתומים טאד דבריו, מי ידעתי ואמצאהו ואבא עד תכונתו.

(כז) וכן בעלי התוס' ז"ל היה נמצא בירם הרבה מדרשות כ"י. בסנהדרין (דף נ"ט א') אתם קרוים אדם, והיר טשולם פי' דוקא גבי וכו' והכי איתא במדרש ויכולו טה אקוב לא קבה אל שלא הזכיר שמו וכו' נגע צרעת כי תהיה באדם ולא בישראל וכו' עיין שם. ובתענית (דף ג' א') מביא תוס' ד"ה ואלו טל וז"ל: ועוד מצאתי בשאמר ועל כל הארץ וכו' כי אין השי' מזכיר שמו וכו' עכ"ל, נראה שהוא מדברי מדרש הנ"ל. (כח) וכן במס' ביב (דף פ"ב א') ושיהיו קורין בשני וחמישי, כתבו בתוס' וא"ת מי' שתקנו ב' וה', וי"ל משום דאמר במדרש משה רבינו ע"ה עלה בחמישי לקבל לוחות אחרונות וכו', והרוקח הביא זאת הלכות ר"ה (ס"י ר"ט), ומסיים וכן הוא במדרש ויכולו פ' בהעלותך. (כט) וכן מביא הרוקח ז"ל (בסימן שכ"ו) וז"ל: במדרש ויכולו יליף מחנה שהיתה מתפללת י"ח ברכות, רבה קרני טגן אברהם, טמית ומחיה מחי' מתיים, אין קדוש האל הקדוש, אל דעות חונן הדעת, ונכשלים אזרו חיל הרוצה בתשובה, טוריר שאול ויעל חנון המרבה לסלות, שטחתי בישועתך גואל ישראל, מקים טעפר דל רופא ישראל (ע"ד אין דל אלא חולה), וכן שבעים בלחם סבדך השנים וכו' עיין שם.

הערות ותקונים

פעלים צד 87. (כה) וכן הביא רש"י בפירושו על מדרש ב"ר כו' גם בספרו רב פעלים צד 87 הביא את זה וגם שם סיים ומי יתן ואמצאהו ואבא עד תכונתו. כי התלא על דביו רש"י (המיוחס לו) שכתב, שבהן נברא העולם, ובתוספתא עתיקתא שם הביא שמצא כיפה תואר על המדרש ב"ר פ"ט שמביא דברי רש"י בזה הלשון כל המדות בטלו פירש"י מדת טובות שבהן נברא העולם, לכן מן מדות טובות עשו אח"ו ברפוס ר"ת כ"ג ואח"כ הציגו המרפסיים מן הר"ח כ"ג ארבעים ותשע, וכן הביא כן כשמו הרה"ח רש"ם חנינו. (כו) וכן בעלי התוס' ה"י נמצא בירם הרבה מדרשות כ"י והביא מתוס' סנהדרין שהביאו מדרש ויכולו כו'. בספרו רב פעלים צד 52 מדבר ברחבה מן המדרש הזה. (כז) וכן במס' ביב ע"א ושיהיו קורין בשני וחמישי כו'. גם כל זה הביא בספרו רב פעלים צד 58 והביא שם ג"כ בשם הרוקח שכתב ומה שמתענין ב' וה' גומר אתנחומא בפ' וה' המסיר כו' מכאן תקנו חכמים שמתענין יום ב' ויום ה' וסיים וכן מדרש ויכולו פ' בהעלותך, ולא מצאתי בתנחומא פ' וירא עכ"ל. בנסרא שם בתוס' נרשם כגליון, במדרש תנחומא בפ' וה' המסיר כ"כ הרוקח והוא בתנחומא הקדום שהוצאתי לאור וירא אות ט"ו, והובא גם בס' היצר לר"ת פי' תקל"ו בשם התנחומא וע"ש בהערה ק' שהבאתי את הרוקח, וכן עיין כטבוא התנחומא צד 96. (כח) וכן מביא הרוקח בס' שכ"ו ז"ל: במדרש ויכלו יליף מחנה שהיתה מתפללת י"ח ברכות כו'. גם זה הביא בספרו רב פעלים צד 54 וסיים שם ובילקוט שמואל רמז פ' הביא זה בשם מדרש ילמרגו. כטבוא למדרש לקח טוב צד 20 הבאתי מ"ש ר' טוביה בפ' ואתחנן וחכמי ישראל אמרו מצאנו בתפלת חנה מעין י"ח כו', דבריו נובעים מבה"ג ה' ברכות פ"ה ושם נאמר אמרין בטערבא ראשכחן בתפלת חנה מעין שמונה עשר וכו' ור' טוביה כתב וחכמי [צ"ל ארץ] ישראל אמרו מצאנו בתפלת חנה, ובילקוט שמואל רמז פ' טובא זה בשם ילמרגו, והרוקח ה' תפלה סי' שכ"ו מביא המאמר הזה בשם מדרש ויכלו וכפרסם הגדול סי' כ"ט טובא הלשון הבה"ג, ובס' האשכול ה' תפלה סי' י' טובא זה בשם

(ט) וכן הביאו תוס' במס' טנחות (דף מ"ד א') כל כהן וכו' דוקא כשאומר לו עלה, כדאיתא בסוטה [ל"ט] צריך שיאמר להם החזן כו', והגיה בצאן קדשים ונרפס בצדי השים רפוס אמסטערראם צ"ל כדאיתא בספרי. באמת הרי"ן פ"ד דמגילה הכיא זאת בשם הספרי, אבל [כוונת התוס' על מדרש חסרות ויתרות שהביא] הרא"ש ז"ל בכרכות פרק ה' ס"י י"ז ומס' מגילה פ"ג ס"י כ"ח, ז"ל: והכי איתא במדרש טעמי חסרות ויתרות אמור להם מלא ויין, מלמד ששליח צבור אומר להם על כל דבור ודבור עכ"ל. ועיין בכרכות (דף ל"ה א') בתוס' ד"ה לא יענה וכו', אמנם רבינו יהודה פ"י דבהדיא יש במדרש טעמי חסרות ויתרות אמור להם מלמד ששליח צבור אומר להם על כל דבור ודבור וכו' עכ"ל. וכן הביאו תוס' שם את הספרי פ' נשא אמור להם מלמד שהחזן אומר להם אמרו, אבל לא על כל דבור ודבור.

ועל דעת הספרי פסק הרמב"ם ז"ל שהשי"ן אינו אומר להם מלה ראשונה יברכך, אבל אנו כוסמים על מדרש חסרות ויתרות שהשי"ן אומר להם על כל דבור ודבור. והמדרש הזה היה נמצא בזמן האחרונים, (ל) הרב ר' רפאל מנורצי ז"ל הביאו ג"כ בס' מנחת שי (איוב ל"ח) עיין שם.

(ל) וכן היה נמצא ג"כ בידי בעלי תוס' ספר שבעים שמות למט"ט (ויש תחת יד') וקראו אותו בשם פסיקתא (תוס' יבמות דף ט"ז ב', חולין דף ס"א ב' ד"ה פסוק) ובפסיקתא בח' שמות של מט"ט מונה ג"כ נער עכ"ל, צ"ל בע' שמות, ובחולין שם ז"ל: אלא לפי שכתובה בס' יוסיפון שלמט"ט יש לו שבע (ס"א שבעים) שמות וחשב נער עכ"ל, וצ"ל לפי שכתוב בספרי ר"י שלמט"ט וכו'.

הביטו נא ושימו לבבכם לדקדק בברייתות אלו ותמצא טעוצא דבר כמה דינים מחודשים אשר תעיר בשכלך, (לנ) הן בעלי התוס' ז"ל הסכימו (שבת דף נ"ה א', נדה ל"ג א') שהמסורת הוא חולק על השים שלנו והרדב"ן ז"ל האריך בתשובות הישנות הנרפס בליוורנא שנת ת"יב (תשובה ק"א) ע"ש. אבל תוס' הסכימו (בכרכות דף י"ח א' ובפסחים פרק כ"ש

הערות ותקונים

ירושלמי, ולא נמצא בירושלמי רק יען כי ראה כה"ג ושם נאמר אמרין במערבא וחשב שהכוונה להירושלמי. וכן הבאתי את זה במחברתי ויעות שלמה צד 18 ויש להוסיף עוד שמדרש ויכלו הובא עוד כרוקח ס"י ק"ח וס"י קצ"ב וס"י שכ"א והכיא שם במדרש ויכלו אם כחקתי. ועוד שם במדרש ויכלו באלה הרבנים משמע כי ה' מדרש על כל התורה. (ט) וכן הביאו תוס' במס' טנחות כו'. ברב פעלים צד 66 הכיא המחבר כל זה באריכות ואדות המדרש טעמי חסרות ויתרות דברתי אדותיי כמכ"ע השחר שנה רביעית ונמ נרפסו שמה הערות סמני על המדרש חסר ויתר שהולך הרב החכם הגדול מהר"א בערלינר בספר פליטת סוסרים (מיינץ תרל"ב). ויש בידי העתקה מדרש הזה מכ"י הנמצא באוצר הספרים בפאריז בסגנון אחר והרב הגדול מוהר"ר שלמה אהרן ווערטהיימער הוציא לאור בירושלים קונטרס מדרש הוה. (ל) הרב ר' רפאל מנורצי ז"ל הביאו בס' מנחת שי איוב ל"ח. גם בספרו רב פעלים שם הביאו. (ל) וכן היה נמצא ג"כ בידי בעלי התוס' ספר שבעים שמות למט"ט כו'. בספרו רב פעלים צד 98 האריך לדבר מס' ע' שמות למט"ט ע"ש ונרפס ע"י ר' משה בר סנחם נראף וחסר מקום הדפוס ועיין טה שהעירוני במבוא להפסיקתא דר"כ ס"י ח' אות א' ושם דברתי ברחבה. (ל) הן בעלי התוס'

ובמגילה דף ל"א ובמנחות דף מ"א) שאנו סומכים על ספרים חיצונים, הם המסכתות קטנות שחולקים על הגמרא, וכיש שאנו סומכים על המסורת. ודע שהרמב"ם ז"ל סמך על המסורת ופסק ששמיעת קול שיר לאשה הוא נדרי עינוי נפש וסמך על המסורה. וכן כתב הרב רבינו יצחק מקורבל בסמ"ק (דף כ"ב ב') וז"ל: לענות, במסורה [שנים] בהרי לישנא, לענות נפש, ואידך על סחלת לענות, מכאן פסק הרמב"ם ז"ל אשה שנדרה שלא לילך במחול, או שלא לשורר, או שלא לשמוע קול שיר שבעלה מפיר לה, לפי שהבעל מפיר נדרי עינוי נפש כמיש (מ"ק דף ט"ו) אשה עושה תכשיטיה בחול המועד עכ"ל.

(ג) ואם תרצה לידע מי מהקדושים התנאים אשר חיבר סדרש אגדת בראשית, נראה שרב תנא הוא, הוא חברו, כמיש (סנהדרין דף נ"ז ב') אשכח ר' יעקב בר אחא דהוה כתוב בספר אגדתא דבי רב, בן נח נהרג בדיון אחד ובעד אחד וכו'. (ל) וכן טובא בזוהר (פ' ויקרא דף ל"ז) וז"ל: ובספרא אגדתא דבי רב אמרינן אעיג דאורייתא מפי גבורה אתמר כלה מפי משה וכו'. (מ) והרב ר' ישראל ב"מ סנורת המאור שלו פרק גדול בנים (נדפס ב"מ ראשית חכמה דף רפ"ח ב') מביא מאגדת בראשית ב' פרשיות, והוא פרק ארבעים פרשה תורה, ופרק מ"א פרשה נביאים וקרא אותו בשם תנא דבי אליהו, וז"ל: זוה הדבר יתבאר לך כתנא דבי אליהו, ולא נמצא בתנא דבי אליהו שלנו, לא כלו ולא מקצתו.

הערות ותקונים

הסכימו שהמסורת הוא חולק על השי"ם שלנו כו'. כל זה הביא קצת באריכות בספרו רב פעלים צד 81, גם מה שהביא פה בהקדמה ספר הרמב"ם ז"ל הוכח גם שם. (ג) ואם תרצה לידע מי מהקדושים התנאים אשר חיבר סדרש אגדת בראשית נראה שרב חברו כו'. וכן הציג בשער הספר דפוס ווילנא, 'קרבן שהתנא רב (חברו של שמואל ירחימי) חברו, אבל לא כוון יפה ואין לההשערה הואת יסור ורב לא חברו ודברתי סוה כרחבה בסבואה הספר. (ל) וכן טובא בזוהר פ' ויקרא ובספרא אגדתא דבי רב אמרינן כו'. בספרו רב פעלים צד 81 חושב בין ספרי חז"ל גם ספר בשם אגדתא דבי רב והביא שם את דברי זוהר, אבל דבריו שהביא זוהר אין להם שייכות כלל לספר אגדת בראשית. והביא שם עוד ספרים הנזכרים בזוהר כמו אגדתא דר' יבא סבא, ספרא דאגדתא דרב המנונא סבא גם ספר אגדתא סתם. (מ) והרב ר' ישראל ב"מ סנורת המאור שלו פ' גדול בנים נדפס ב"מ ראשית חכמה דף רפ"ח ב' מביא מאג"ב ב' פרשיות כו'. וכן הביא באריכות יותר בספרו רב פעלים צד 80 וז"ל והרב ר' ישראל ב"מ סנורת המאור שלו פ' גדול בנים מביא ב' פרשיות והוא פרק מ' פ' תורה ופרק מ"א פ' נביאים ויש בו נוסחאות שונות והנהגות ממנו בנכוח הדפוס, אבל לא ידע ר' ישראל הנ"ל כי ב' פרשיות הנ"ל הם מאגדת בראשית וכתב (הרי ישראל הנ"ל) וז"ל זוה הדבר נחבאר לך כתנא דבי אליהו וז"ל והיה כי זקן יצחק וז"ה יראה אל עבדיך פעלך וגוי, סליק פ' תורה. פ' נביאים ועלי זקן מאד כו' ע"כ סצאתי עכ"ל ועיין ראשית חכמה רפ"ח ע"ב עכ"ל. הרי ישראל אלנקוה (נשרף על קדוש השי"ם בשנת השמיר באיטליא בשנת היא קנ"א) חיבר ספר סנורת המאור נמצא בכ"י באקספארד קובץ 1212 והוא ספר יקר ומאד נעלה, וחלק קטן ממנו הדפיס הר' אליהו בר' משה די וויראש בספרו ראשית חכמה (השלימו בצפת בשנת של"ה) ומה שהביא בספרו סן סנורת המאור מפרק המצות עד סוף הספר נדפס בקראקא בשנת ש"נ בשם סנורת זהב כולח, והדברים שהביא סן תנא דבי אליהו הם הוספות בעל ראשית חכמה מדפנשי' ואינם מ' סנורת המאור ובפי גדוד בנים הביא וז"ל: ואני המעתיק הצעיר אליהו סצאתי כתנא דבי אליהו כתב יד'. לכן לא ר' ישראל הביא את האג"ב בשם תנא דבי אליהו רק ר' אליהו בעל ראשית חכמה. וכן

ואם תרצה לידע שמות המדרשים כלם, ובאיזה ספרים הובא קצת מאמרים מהם, (ז) לשכנו תדרשנו, במקום שהארכתי, (ז) אולי הי' אותי להדפיס פסיקתא רבתי, לא אכתד תחת לשוני, להודיע שמותיהן, ומי חברן כלן.

(ח) אחת שאלתי מאת הי' אותה אבקש, בצל ידו יחביאני טריב לשונות, כי לא עשיתי פה מאומה (ט) רק קבצתי ברייתות איירי דזוטרא מרכסי, וחברתי לאחד בכרך הזאת, היוצר יחד לבבינו לעבדו שכס אחד, הלא אב אחד לכלנו, אל תמרו בו, כי שמי בקרבן.

אברהם בהגאון החסיד המפורסם מהרי"א זצללה"ה

(מווילנא מ).

הערות ותקונים

הביא בשער הקדושה פי"ג (דף ר"ט ע"ב) וכן בשער התשובה פי"ג (דף קכ"ט ע"א). כי לפני הי' האג"ב כתב יד והי' מכוונה מן המעתיק תדב"א. ונמצא הכ"י הזה בעצמו או העתקה ממנו באקספארד קובץ 2840 ומכונה סדר אליהו רבה והוא כמו תנא דבי אליהו רבה והכל אחד ודברתי מזה כמבוא הספר פרק ט', (ז) לשכנו תדרשנו במקום שהארכתי. כוון לספרו רב פעלים ור' יעקב ברפוס זאלקווא הציג לשכנו תדרשנו במקום אחר. (ז) אולי הי' אותי להדפיס פסיקתא רבתי לא אכתד תחת לשוני כו'. מזה נראה כי הי' כוונתו ליתן את הספר רב פעלים כעין מבוא להפסיקתא רבתי, ור' יעקב הוסיף בתוך ההקדמה אחר המלות אולי הי' אותי להדפיס פסיקתא רבתי, וה"ל כבר הגהתי אותו כיד הי' הטובה עלי, וגם נתתיו ליד הרב הגאון המפורסם מוהר"ר אפרים זלמן מרגליות נ"ו מבראדי לכאר בו סקוסות הסתוטות אקוה לאל להדפיסו במהרה, לא אכתד תחת לשוני להודיע שמותיהן מי חברן כלן, ע"כ והרבר הזה כלו שקר, ולא כתב דברים אמיתיים והי' יסלח לו. ובעל עץ יוסף לא הכיח הרברים האלה בתוך ההקדמה ודברתי מזה כמבוא פרק י' עיין שם. (ח) אחת שאלתי מאת הי' אותה אבקש. מן כצל יחביאני עד סופו כי שמי בקרבן השמיט ר' יעקב והביא רק "אחת שאלתי מאת הי' אותה אבקש שכתתי בבית ה כל ימי חיי ולהאיר עיני במאור תורתו, כמאמר נאים זמירות ישראל גל עיני ואביטה נפלאות, מחורחך אמן". וכן הביא בן בעל עץ יוסף. (ט) רק קבצתי ברייתות וחברתי לאחד בכרך הזאת, כי מדרש אג"ב הוציא לאור בצרוף מירש תמורה. מסי גריס, מסי גיהנס, מסי חיבוט הקבר, מעשה דריב"ל, מסי כלים של ביהמ"ק, מסי אצילות, ברייתא מפרקי מרכבה. (י) ר' יעקב מחה את חתימתו מעל הספר ולא רצה להזכיר שם בעליו על ההקדמה וחטא חטאה גדולה, יהי שם הי"ר אברהם ז"ל מסורח, ועד עולם יגון שמו לכרכה.